

پویش قدرت نرم در سیاست دفاعی امام خمینی (ره) طی دوران دفاع مقدس

حسین خانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۳۱

چکیده:

با آغاز تهاجم نظامی عراق علیه ایران، همان‌گونه که انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) به پیروزی رسیده بود در دفاع مقدس نیز مدیریت آن با رهنمودهای ایشان ادامه یافت. وی اصل دفاع در برابر تجاوز را تبعیت از حکم خدا عنوان نموده و دفاع در برابر این جنگ تحمیلی را نه یک جنگ تهاجمی بلکه دفاع از کشور و بالاتر از آن، دفاع از اسلام تلقی و دفاع از اسلام را یک اصل واجب و یک تکلیف شرعی دانستند. سؤال اصلی مقاله این است که «پویش قدرت نرم بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در دوران دفاع مقدس چگونه بوده است؟» فرضیه مقاله مدعی است که ایشان ضمن تشریح علل جنگ و ضرورت دفاع به طرح شعارهای اصولی در جنگ پرداخته و مؤلفه‌های راهبرد سیاست دفاعی را مبتنی بر قدرت نرم شکل داده است. خطوط اصلی سیاست‌های امام (رحمه‌الله علیه)، متأثر از محورهای شامل: «اندیشه فقهی امام (رحمه‌الله علیه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام (رحمه‌الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران»، «شناخت ایشان از صدام حسین و نظام بعث عراق» و «اظهارات و اقدامات عراقی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی» است. این پژوهش با روش کیفی و تکنیک کتابخانه‌ای، تفکر سیاسی - دفاعی امام (رحمه‌الله علیه) در برابر تهدیدات را بررسی نموده و دفاع در برابر مهاجم با هدف بازدارندگی در مقابل حمله دشمن را در سه مؤلفه «اندیشه فقهی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران» و «برجسته‌سازی «دفاع مقدس» جهت «صدور ارزش‌های انقلاب» بازشناسی کرده است.

واژگان اصلی: امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، دفاع مقدس، راهبرد، سیاست دفاعی، قدرت نرم.

مقدمه

حکومت‌ها برای بقاء و توسعه خود همواره در پی گسترش منابع قدرت و استفاده از آنها هستند. دولت‌ها بدین منظور، ملزم به بازتولید مداوم منابع قدرت خود می‌گردند. همین امر منجر به ظهور اشکال جدیدی از قدرت گردیده که «قدرت نرم» به عنوان یکی از اشکال جدید قدرت، محصول و برآیند تصویرسازی مثبت، ارائه چهره موجه از خود، کسب اعتبار در افکار عمومی داخلی و خارجی، قدرت تأثیرگذاری غیر مستقیم توأم با رضایت بر دیگران، اراده دیگران را تابع اراده خویش ساختن و مؤلفه‌هایی از این سنخ می‌باشد (شجاعی، ۱۳۹۶: ۷۴). به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی در ایران؛ سقوط نظام پادشاهی و خروج از پیمان ستورا به دنبال داشت که منجر به خلأ قدرت در منطقه گردید. استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران به عنوان خطری برای دولت‌های استکباری تلقی شد و این امر به نوبه خود، برخاسته از نوع نگاه انقلابیون به «حکومت» و «حکمرانی» منبعث از تفکر و جهان‌بینی آنها و شخص بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران بود. بر این اساس، ایالات متحده به منظور برگرداندن توازن قوا و معادلات استراتژیک بین اردوگاه شرق و غرب و پرکردن این خلأ، حزب بعث عراق را برای حمله به ایران تشویق و تجهیز ساخت و جنگی ناخواسته را بر ایران تحمیل نمود (مرندی و سلیمانی، ۱۳۹۰: الف - ب). علاوه بر این، بحث هویت و ملیت تحت تأثیر عوامل متعدد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در سال‌های اخیر به یکی از موضوعات مهم در مطالعات علوم اجتماعی ایران نیز تبدیل شده است. چنانچه پس از ورود اسلام به ایران و سپس رسمیت یافتن «تشیع» به عنوان مذهب رسمی در ایران، اسلام و تشیع به عنوان نشان ملی و هویت فرهنگی ایرانیان تبدیل گردید (Stanley, 2006). بر این اساس، مذهب شیعه، استواری و پایمردی در راه حقیقت را تمجید کرده است و بنابراین، مذهب تشیع نه تنها مهم‌ترین عامل شکل دهنده به هویت - به عنوان مؤلفه مهم در فرهنگ راهبردی - جمهوری اسلامی ایران دارد بلکه نقش مهمی در تعیین ارزش‌ها، باورها، هنجارها و سنت‌هایی دارد که همگی باعث شکل‌گیری فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران شده‌اند (ترابی و رضایی، ۱۳۹۰: ۱۴۴ - ۱۴۳). رخداد انقلاب اسلامی در ایران و پیامدهای ناشی از آن در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی سبب گشته تا هویت ملی متأثر از این عوامل از اهمیت خاصی برخوردار شود. از یک سو، آرمان‌خواهی مبتنی بر ارزش‌های دینی و رشد هویت‌های اسلامی (فراملی) باعث تضعیف هویت ملی گردید و از سوی دیگر، هم‌زمان با این عوامل داخلی، رشد

حرکت‌ها و ایدئولوژی‌های رقیب در منطقه مانند پان عربیسم نیز سبب حساس شدن به مسأله ملیت و هویت ایرانی گردید. پان عربیسم که بیشتر خود را در ایدئولوژی و سیاست‌های حزب بعث تجلی بخشیده بود، هویت و ملیت و یکپارچگی سرزمینی ایران را با طرح دعاوی سرزمینی به چالش می‌کشید. حمله نظامی گسترده رژیم بعث عراق به ایران و ادعای ارضی نسبت به خوزستان و جزایر سه‌گانه ایرانی خلیج فارس، حساسیت‌های ملی ایرانی‌ها را برانگیخت (احمدی، ۱۳۸۸: ۴-۳). این موارد باعث بروز وضعیتی تناقض‌نما^۱ در بین دولتمردان انقلابی گردید. اما سیر تحولات جنگ نشان داد که محاسبات قدرت‌های خارجی چقدر غیر واقع‌بینانه است. زیرا همان‌گونه که انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) به پیروزی رسیده بود در دفاع مقدس نیز با رهنمودهای ایشان این بحران را نیز با موفقیت پشت سر گذاشت (مرندی و سلیمانی، ۱۳۹۰: ج).

شناخت این رهنمودها و دستیابی به رهیافتی جهت تبیین مقابله با اوضاع مشابه که در حوزه‌های فرهنگی و قومی رخ داده است می‌تواند راهگشا باشد. جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک نظام سیاسی مبتنی بر «دین و ارزش‌های الهی»، «فرهنگ و تمدنی به گستره تاریخ بشری» و «اتحاد و انسجام داخلی» دارای ظرفیت‌های عظیم و بالقوه‌ای پیرامون قدرت نرم است. بر این اساس، ارزش‌ها و باورهای بنیادین ارائه شده در قالب نظام اسلامی مانند «توحید»، «عدالت» و «خودباوری» و نظایر آن به عنوان برخی از منابع عظیم و بی‌پایان تولید «قدرت نرم» در حکومت اسلامی به شمار می‌آیند و از طریق فرایندهایی چون «سنخیت‌سازی با فطرت همه انسان‌ها» و «ارائه آرمان‌های فراملی جذاب» به تولید قدرت نرم برای نظام اسلامی پرداخته است (شجاعی، ۱۳۹۶: ۷۵) که توحید و ایمان به خدا از ارکان اصلی گفتمان انقلاب اسلامی به شمار می‌رود.

بدین ترتیب، سؤال اصلی نوشتار پیش‌رو این است که «راهبردهای پویای قدرت نرم در سیاست دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران طی دوران دفاع مقدس چگونه بوده است؟» در پاسخ به این سؤال، فرضیه مقاله بر آن است که ایشان با تشریح علل جنگ و ضرورت دفاع، به طرح شعارهای اصولی در جنگ پرداخته و مؤلفه‌های راهبرد سیاست دفاعی ما را مبتنی بر قدرت نرم شکل داده است.

^۱. paradoxical

مفاهیم تحقیق

قدرت

مفهوم قدرت دارای نقش کانونی در علم سیاست بوده و چارچوبی برای تحلیل‌های تشریحی و ارزشی در این حوزه به شمار می‌رود. در واقع نظریه‌پردازان مکتب واقع‌گرایی در مفهوم سنتی قدرت بر ابعاد مادی آن تأکید دارند. بر این اساس، قدرت به توان اعمال سلطه از سوی یک بازیگر به بازیگران برای تمکین از خواست وی تعبیر می‌شود (خداوردی و رحمتی، ۱۳۹۷: ۸۰). قدرت به عنوان یکی از مفاهیم علم سیاست، ممکن است در زمینه‌ها و اشکال متعددی بروز نماید. مطابق تعریف برخی از اندیشمندان این حوزه، قدرت بر حسب تأثیرگذاری تعریف می‌گردد و معیار دارا بودن قدرت در یک نهاد یا یک دولت در میزان اثرگذاری آن در طرف مقابل و برآورده‌سازی یکی از خواسته‌هایشان تعریف شده است. به عنوان مثال، وبر؛ قدرت را توان یک طرف بر اعمال اراده خود با امکانات و روش‌ها و ابزارهای محسوس و نامحسوس با وجود نیروهای مغایر با آن و یا مقاومت‌های صورت گرفته در برابر آن می‌داند یا هالستی، توانایی کلی یک دولت در کنترل رفتار دیگران در صحنه بین‌الملل را به مفهوم قدرت در نظر گرفته است (خانی و قاسمیان، ۱۴۰۰: ۶۱). از سوی دیگر، در سال‌های پایانی قرن بیستم، قدرت سیاسی در ابعادی چون «قدرت نرم» و «قدرت هوشمند» مطرح شده که با اشکال نظامی و اقتصادی آن که به طور سنتی مورد توجه دانشوران و سیاستمداران بوده است، تفاوت دارد (ذکریاپور و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۱۰).

قدرت نرم

با پایان جنگ سرد، رهیافت سنتی قدرت با تغییر مواجه شد و جوزف نای با طرح مفهومی جدید با عنوان قدرت نرم در کنار قدرت سخت، قدرت نرم را توانایی یک کشور در وادار کردن کشورهای دیگر به این‌که همان چیزی را بخواهند که او می‌خواهد؛ آن هم از راه جاذبه‌های فرهنگی و ایدئولوژیک که خود در اختیار دارد (Nye, 1990: 182). در این رابطه باید گفت که بُعد اول قدرت بر حسب اعمال آشکار آن بحث می‌شود که کثرت‌گرایان مانند «رابرت دال»، آن را تصمیم‌های قابل مشاهده نامیده‌اند. بُعد دوم، کمی عمیق‌تر شده و به جنبه پنهان قدرت نیز توجه می‌گردد. افرادی مانند «باکراک» و «باراتز» با نقد کثرت‌گرایان به ویژه «دال» معتقدند او «عدم تصمیم‌گیری» را نادیده گرفته است. «استیون لوکس» نیز معتقد است قدرت علاوه بر این دو چهره، بُعد سومی نیز دارد که به «چهره ایدئولوژیک» نامبردار است. در این دیدگاه، نگرش به قدرت، عمیق‌تر شده و به ابعاد بسیار پنهان و

ذهنی مانند تضادهای نهفته و مسائل بالقوه توجه می‌شود. این قدرت دارای دو توانمندی اساسی شامل توان «جذب و متقاعدسازی» و توان «تأمین ایدئولوژی» است (هزارجریبی و امین صارمی، ۱۳۸۹: ۴۹۳ - ۴۹۲). بر این اساس، مطابق نظرگاه لوکس، چهره جدید قدرت، ایدئولوژیک است که از راه غیرفیزیکی و به صورت توفنده اعمال می‌گردد (شجاعی، ۱۳۹۶: ۵۷).

قدرتی که به تعبیر استیون لوکس، «بعد سوم قدرت» نام گرفته است، ماهیت آن متفاوت و چهره تازه‌ای یافته که مبتنی بر ذهنیت‌پردازی و اقتناع‌سازی است. بر این مبنا، زور و خشونت، کمتر نمود یافته و به جای آن، توانایی به دست آوردن خواسته‌ها از طریق مجذوب کردن (به جای اجبار یا تشویق) صورت می‌گیرد که این کار از طریق جذابیت‌های فرهنگی و ایده‌های سیاسی انجام می‌شود. بنابراین، اساس قدرت نرم در ارزش‌ها و فرهنگ می‌باشد (هزارجریبی و امین صارمی، ۱۳۸۹: ۴۸۷). در این رویکرد به قدرت، ایجاد اولویت‌ها از طریق امتیازهای غیر ملموس مانند شخصیت، فرهنگ، نهادها و ارزش‌های سیاسی به دست می‌آید (شجاعی، ۱۳۹۶: ۵۷). لوسین پای نیز معتقد است، قدرت موثر تنها در صورتی به وجود می‌آید که حداقل پنج ویژگی زیر را کسب نماید: ۱. فائق آمدن قدرت و گسست‌های هویتی ۲. تبدیل شدن به اقتدار (مشروعیت یافتن) ۳. اجتماعی شدن قدرت ۴. پذیرش نهادی قدرت (اقتناع و ترغیب) ۵. عادلانه تلقی شدن قدرت (هزارجریبی و امین صارمی، ۱۳۸۹: ۴۹۳).

حمید مولانا در تعریف قدرت نرم از واژه «قدرت ناملموس» استفاده می‌کند و منابع آن را دین، ارزش‌ها و باورها، ایدئولوژی و دانش معرفی می‌کند. ایزدی نیز مبانی قدرت نرم در جمهوری اسلامی ایران را شامل محورهایی مانند: اسلام شیعی، مرجعیت دینی، فرهنگ عاشورایی، روحیه شهادت‌طلبی، وفاداری متقابل ملت و مسئولان و امید به آینده (ظهور منجی) برمی‌شمرد (سوری و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۶۹ - ۱۶۸).

قدرت و قدرت نرم از منظر امام خمینی (رحمه‌الله علیه)

در عین حال، نگاه امام خمینی (رحمه‌الله علیه) به قدرت کاملاً متفاوت است. از نظر ایشان، ایمان به غیب تأمین‌کننده و منبع اصلی قدرت است. قدرت یکی از اوصاف خداست و خداوند متعال تنها منبع قدرت است و تمام موجودات همچون سرباز، مطیع او هستند و در نتیجه هر چه انسان به این منبع قدرت نزدیک باشد، قدرتمندتر است (شاکری و لک‌زایی، ۱۳۹۶: ۵۳). تحلیل

امام خمینی (رحمه الله علیه) از رابطه قدرت و نیت (و شکست و پیروزی) در مقابل برداشت بسیاری از نویسندگان معاصر قرار دارد که با پیروی از وبر و راسل، قدرت و نیت را به یکدیگر پیوند می دهند. به گمان آنها قدرت از این منظر توانایی عده‌ای در ایجاد تأثیرات مورد نظر و پیش‌بینی شده بر دیگران است. در حالی که در اندیشه امام خمینی (رحمه الله علیه) اگر قصد اعمال قدرت کردید و نیتی الهی وارد عرصه مبارزه شدید و اعمال قدرت هم صورت نگرفت و شکست رخ داد، این شکست ظاهری است و در باطن، شما پیروز هستید و اگر اعمال قدرت همراه با ظلم اتفاق افتاد، این شکست و خسارت است، نه پیروزی (شاکری و لکزایی، ۱۳۹۶: ۵۸).

ایشان به صراحت فرمودند که اگر برای خدا به دفع تجاوز دشمن به عنوان یک تکلیف شرعی بپای خیزید، شکست دشمن قطعی است، هرچند که همه عوامل ظاهری خلاف آن را ثابت کنند. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران با تکیه بر اصل «احدی‌الحسنین»، یعنی عمل به تکلیف بدون توجه به نتیجه آن، هم شهادت و هم پیروزی را در راه عمل به تکلیف الهی، پیروزی می‌دانستند و در این راه شکستی را متصور نبودند چنانچه فرمودند: تکلیف ما این است که از اسلام صیانت کنیم و حفظ کنیم اسلام را؛ کشته شویم تکلیف را عمل کردیم، بکشیم هم تکلیف را عمل کردیم. این همان منطقی است که ما از اول هم که با این رژیم فاسد پهلوی مخالفت کردیم، منطقی ما همین بود. تغییر مفهوم شکست و پیروزی در سایه عمل به تکلیف الهی، یکی از اصول مهم سیاست دفاعی امام خمینی است و براین اساس بود که بارها فرمودند: «همه ما مامور به ادای تکلیف و وظیفه ایم، نه مامور به نتیجه» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۸۴).

از همین رو، نقطه آغازین فرایند تولید قدرت نرم در اندیشه امام (رحمه الله علیه) مبتنی بر احیاء و ترویج ارزش‌ها و اولویت‌های منبعث از دین اسلام است و زنده شدن فرهنگ اسلامی به معنای زنده شدن منابع اصیل قدرت نرم است (عیوضی و امامی، ۱۳۹۰: ۱۰۵). بدین سان، به نظر می‌رسد که امام خمینی (رحمه الله علیه) قدرت سخت را در حاشیه قدرت نرم مورد توجه قرار می‌دهد. از این منظر زمانی که قدرت محدود بشر با قدرت الهی پیوند برقرار کند به قدرت بی‌نهایت تبدیل می‌گردد و این ارتباط با مبدأ قدرت، به قدرت جنبه متعالی بودن را اعطا می‌نماید (شاکری و لکزایی، ۱۳۹۶: ۶۸).

دفاع مقدس

مفهوم دفاع مقدس به ایثارگری‌ها و تلاش‌های مادی و معنوی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، دولتمردان، نیروهای نظامی و انتظامی و مردم ایران اطلاق می‌شود که از زمان حمله نظامی و

تجاوز نظام بعث عراق به سرکردگی صدام حسین - رئیس جمهور وقت عراق - از ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ آغاز و تا قبول قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران در مرداد ۱۳۶۷ ادامه یافت.

هویت^۱ و هویت ملی

واژه هویت از ریشه لاتین *Identitas* به معنای مشابه و یکسانی به کار می‌رود (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵). هویت از لحاظ معنای لغوی به معنای هستی و وجود است و در اصطلاح علمی به معنی چیستی‌شناسی و کیستی‌شناسی است. این واژه ابتدا در روان‌شناسی مطرح و به تدریج وارد سایر حوزه‌های علوم اجتماعی شده است. در روان‌شناسی ابتدا این واژه را اریکسون^۲ به منظور بیان یک مرحله از تحول جسمی و شخصیتی انسان به کار برد که به هویت فردی معنا شده است. اما محیط اجتماعی به ویژه مناسبات قدرت حاکم بر این محیط، نقش اساسی در ساخته شدن هویت دارند (خانی، ۱۳۸۷: ۴۸).

مفهوم هویت ملی نسبت به سایر هویت‌های جمعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (عباسی قادی، خلیلی کاشانی، ۱۳۸۹: ۵۰) و به عنوان فراگیرترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی، تقریباً آخرین سطح هویت اکتسابی است که توسط فرد طی فرایندی جامعه‌پذیری از طریق خانواده، مدرسه و رسانه کسب می‌گردد (دیلمقانی و قاسمی ترکی، ۱۳۹۷: ۲۱). بنابراین، مطابق نظر آنتونی اسمیت منظور از هویت ملی وجود احساس اجتماع سیاسی است (احمدی، ۱۳۸۸: ۶۶).

سیاست دفاعی

از دید کلان، سیاست دفاعی هر کشوری در مقابل سیاست تهاجمی آن کشور قرار دارد. بر این اساس، هر گاه یک نظام در صحنه بین‌المللی و یا حتی در سطح ملی خود را در معرض تهاجمات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی دشمنان و مخالفان داخلی و خارجی ببیند، ناگزیر باید برای مقابله با این تهاجمات مبادرت به اتخاذ یک سیاست تدافعی بنماید. از این رو، می‌توان سیاست دفاعی را خط مشی کلان نظامی هر کشور در پیشبرد اهداف و منافع ملی‌اش دانست (درویشی، ۱۳۹۵: ۲). بنابراین سیاست دفاعی چارچوبی است که از طریق آن توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و نظامی جهت مقابله با تجاوز و دفع تهدیدات نظامی خارجی به کار گرفته می‌شوند (آجرلو و مقصودی، ۱۳۹۷: ۹۲).

1. Identity

2. Erikson

پان عریسم

این اصطلاح غالباً مترادف با ملی‌گرایی عربی است که درباره منشأ آن نیز دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. اما در تاریخ معاصر، ظهور و رشد عرب‌گرایی، ریشه در افول دولت عثمانی دارد. پس از آن در دوره‌های مختلف از جانب جهان عرب برای اتحاد اعراب تلاش‌هایی شده بود که بسیاری از آن‌ها در تقابل با سیاست‌های مطرح شده از جانب جهان غرب بود (شییری، ۱۳۹۵: ۶۳).

روش تحقیق

نوشتار حاضر با استعانت از روش کیفی و تکنیک کتابخانه‌ای و رویکرد توصیفی - تحلیلی به بررسی پوشش به‌کارگیری راهبردهای قدرت نرم در زمان دفاع مقدس و با تأکید بر اندیشه بنیان‌گذار جمهوری انقلاب اسلامی ایران پرداخته است.

پیشینه تجربی تحقیق

یکی از کتاب‌هایی که در این زمینه به رشته تحریر درآمده است پژوهشی با نام «دفاع مقدس در اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله علیه)» می‌باشد که در نُه فصل مبتنی بر رهنمودهای بنیان‌گذار جمهوری اسلامی مندرج در صحیفه امام (رحمه‌الله علیه) تنظیم گشته و به نقش نهادها و مردم در جنگ به همراه برکات و دستاوردهای جنگ پرداخته شده است (مرندی و سلیمانی، ۱۳۹۰). پژوهش دیگر مقاله‌ای با عنوان «سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در دفاع مقدس» می‌باشد. هدف از این پژوهش تبیین و تحلیل اهداف، اصول و راهبردهای سیاست دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در مدیریت هشت سال دفاع مقدس و نتایج آن با تأکید بر بیداری اسلامی بوده و نوع تحقیق توصیفی - تحلیلی است. یافته‌ها حاکی از آن است که سیاست دفاعی امام (رحمه‌الله علیه)، توحید محور، تکلیف‌گرا و مبتنی بر اصول و مبانی فقهی و اعتقادی اسلام است. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ایشان با اتخاذ این سیاست دفاعی موفق شدند، جنگ تحمیلی را به فرصتی برای تثبیت و صدور انقلاب اسلامی تبدیل و در طولانی مدت، موجبات بیداری اسلامی ملت‌های مسلمان را فراهم کنند (فروتی، ۱۳۹۵). در پژوهشی دیگر با عنوان «رهبری امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در دفاع مقدس مبتنی بر گفتمان شباهت محور»، نویسندگان ضمن بازنمایی عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی به کار رفته توسط امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در ایجاد گفتمان شباهت محور، به آموزه‌های اصیل اسلامی، کیفیت و نقش این گفتمان در

رهبری عرصه نبرد اشاره و کنش سیاسی ایشان در طول دوران دفاع مقدس با استفاده از ظرفیت‌های موجود در آموزه‌های اسلامی و سعی در القای یک هویت جدید به مردم ایران بر اساس شباهت‌جویی به رفتار اهل بیت را بررسی نموده‌اند (شفیعی فر و الوندی، ۱۳۹۱).

نویسندگان مقاله «بررسی نقش هویت در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر بازدارندگی همه‌جانبه و متعارف‌گرایی» نیز به بررسی نقش هویت در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر بازدارندگی همه‌جانبه و متعارف‌گرایی هدف‌محوری پرداخته و با اشاره به منابع دوگانه هویت شامل «ایرانیّت» و «اسلامیت»، منظومه ادراکی جمهوری اسلامی ایران را در قالب هنجارهای کلیدی مشتمل بر اسلام‌گرایی، استقلال‌طلبی، مردمی بودن، عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی احصاء نموده‌اند. بدین ترتیب، نقش ملی «دولت سرمشق» در راستای تحقق منافع دفاعی - امنیتی کشور را در قالب رهیافت فرهنگی، دستگاه نظری مناسب برای تحلیل این ساحت از سیاست دفاعی ایران معرفی نموده‌اند (آجرلو و مقصودی، ۱۳۹۷).

همچنین نویسندگان مقاله «راهبردهای امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در مدیریت دفاع مقدس» در این پژوهش به راهبردهای بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران مشتمل بر نظارت و اشراف اطلاعاتی به امر جنگ، نظارت بر عملکرد کارگزاران و مطبوعات، رعایت اصول تصمیم‌گیری، مقابله با عوامل بازدارنده داخلی و پشتیبانی معنوی و فرهنگی رزمندگان در مدیریت جنگ تحمیلی پرداخته‌اند (ارجینی و علیمردی، ۱۳۹۴). در این پژوهش ضمن توجه به ویژگی فوق درصدد استخراج بنیان‌های مذکور در سیاست دفاعی و تعیین راهبردهایی برای مواجهه با چالش‌های پیش‌رو هستیم.

در مقاله‌ای دیگر با عنوان «فرایند تولید قدرت نرم با تأکید بر اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله علیه)» (۱۳۹۰)، نقطه آغازین فرایند تولید قدرت نرم در اندیشه بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران را مبتنی بر احیا و ترویج اندیشه‌ها و اولویت‌های برخاسته از دین اسلام تلقی نموده و احیای فرهنگ اسلامی را مساوی با زنده شدن منابع اصیل قدرت نرم دانسته‌اند که این امر به نوبه خود در مراحل بعدی می‌تواند به سرمایه اجتماعی و مشروعیت نظام سیاسی تبدیل گردد. بر این اساس، مکانیسم تولید قدرت نرم در اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله علیه) دارای سه مرحله زیر می‌باشد؛ نخست، تولید فرهنگ، ارزش، باور و سیاست، دوم؛ الگوپردازی و نهایتاً، تبدیل منابع اولیه قدرت نرم به سرمایه اجتماعی و مشروعیت سیاسی (۱۰۵). از منظر این مقاله فرایند تولید قدرت نرم در مرحله اول، از تغییر در ارزش‌ها، اولویت‌ها و شیوه‌های فرهنگی شروع گردید که تأثیر «فرهنگ دینی» را نسبت به

«فرهنگی ملی» در جهت دهی به خط مشی حرکت‌ها و فعالیت‌های جامعه برتری داد. مقولاتی مانند قدرت خون سیدالشهداء، قدرت خدا، قدرت اسلام، قدرت ایمان و ... منابع قدرت نرم اسلام هستند. در مرحله دوم، خصایص شخصیتی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) مانند اخلاص، شجاعت، قدرت مرجعیت و ... به عنوان الگوی تمام عیار هدایت و رهبری جامعه مطرح می‌شود. نهایتاً، امام (رحمه‌الله علیه) توانست سرمایه اجتماعی و مشروعیت سیاسی را به منابع بالفعل قدرت نرم فعال کند (۱۳۲).

در پژوهش دیگری با عنوان «منابع قدرت متعالی در اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمه‌الله علیه)» (۱۳۹۶)، پس از بررسی اجمالی منابع نرم قدرت در اندیشه سیاسی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) و اشاره به استفاده از استعاره «قطره و دریا» و «موج و دریا» در اندیشه ایشان، قدرت را تبیین نموده که نگاه امام خمینی (رحمه‌الله علیه) به قدرت کاملاً واقع‌بینانه است و از لحاظ فردی مبتنی بر امیال واقعی و شخصی انسان است و به لحاظ اجتماعی نیز به واقعیات بین‌المللی و ملی تکیه دارد (۶۷). در ادامه این مقاله بر اساس نظریه طبقه‌بندی علوم امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، انسان دارای سه بعد «غیبی و روحی»، «برزخی و خیالی» و «شهودی و دنیوی» است. مطابق این تئوری، قدرت دارای بعد اعتقادی و عقلی و بینشی، اخلاقی و قلبی و گرایش، رفتاری و جسمی و مادی است. در بعد اعتقادی، اعتقاد به معاد، نبوت و فرشتگان الهی، قدرتی در انسان پدید می‌آورد که دچار هراس نمی‌شود و از امام حسین (علیه‌السلام) و قیام ایشان، الگو گرفته می‌شود. با توجه به بعد گرایش و عاطفی و اخلاقی، امام خمینی (رحمه‌الله علیه) قدرت را از محبت قابل تفکیک نمی‌داند و تصریح می‌کند که قدرتمندترین فرد باید مهربان‌ترین هم باشد. در بعد رفتاری نیز، مناسک و تأثیر آن در اراده فردی و جمعی انسان، جامعه، تبلیغات و رسانه برجسته شده است. نویسندگان در نهایت، نتیجه می‌گیرند که بنیان‌گذار جمهوری اسلامی، قدرت سخت را در حاشیه قدرت نرم مورد توجه قرار داده است و زمانی که قدرت نامحدود بشر با قدرت الهی پیوند برقرار کند به قدرت بی‌نهایت تبدیل می‌شود و این ارتباط با مبدا قدرت، به قدرت جنبه متعالی بودن را اعطاء می‌نماید که می‌توان از آن به عنوان «قدرت فرانرم» و متعالی تعبیر نمود (۶۸).

بدین ترتیب، ملاحظه می‌گردد که جمهوری اسلامی ایران به عنوان نظام سیاسی برخاسته از ایدئولوژی اسلامی، علاوه بر دارا بودن از منابع سخت قدرت، دارای منابع نیمه‌سخت و نرم نیز می‌باشد و درحوزه سیاست‌های نظامی - دفاعی در دوران دفاع مقدس از قدرت نرم نیز بهره برده است که در آثار پژوهشی موجود، کمتر به نقش آنها پرداخته شده است. با مروری اجمالی بر آثار مذکور چنین به نظر می‌رسد که تاکنون پژوهشی مستقل جهت بررسی تأثیر آراء امام خمینی (رحمه‌الله علیه) بر پویای قدرت نرم به سیاست دفاعی ایران در دوران دفاع مقدس نپرداخته است.

مبانی نظری تحقیق

موضع‌گیری‌ها و رهنمودهای بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران از منظرهای مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است اما درباره این کنش‌ها در عرصه سیاست‌دفاعی مربوط به رخداد دفاع مقدس، کمتر قلم‌فرسایی شده است. بدین سان، جهت‌دستیابی به پویش قدرت‌نرم در سیاست دفاعی ایران توسط امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) باید به بررسی فکری در دوره رهبری و حکومت ایشان طی دهه نخست انقلاب اسلامی بپردازیم. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی طی دوره حکومت تا وفات، متولی تشکیل و تعیین نظام حکومت اسلامی و تصحیح اجزاء آن و تبیین خطوط کلی حرکت و الگوی رفتاری آن بودند (امه‌طلب، ۱۳۷۹: ۱۶۷). اما بی‌تردید آراء و اندیشه‌های ایشان را نمی‌توان مستقل از تفکر فقهی او بررسی نمود. به بیان دیگر، تأسیس و مدیریت نظام اسلامی از معرفت سیاسی امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) نشأت گرفته و این امر نیز به نوبه خود بازتاب اندیشه فقهی ایشان است به گونه‌ای که برداشت محوری در معرفت سیاسی امام (رحمه‌الله عليه)، تلقی فقیهانه است تا فیلسوفانه. بدین منظور برای دستیابی به چارچوب مفهومی در این نوشتار، به صورت اجمالی به منظومه فکری - فقهی ایشان می‌پردازیم تا با ترسیم بنیان‌های فکری ایشان به الگوی رفتاری وی دست یابیم. امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) به عنوان ولی فقیه و رهبر نظام اسلامی، خود را مکلف به پاسداشت از کیان اسلام و کشور اسلامی می‌دانستند و طبیعتاً شیوه این پاسداری به مقتضای شرایط زمانی، متفاوت می‌توانست باشد، امام‌خمينی (رحمه‌الله عليه) به عنوان رهبر انقلاب و فرمانده کل‌قوا، نقش اساسی و بی‌بدیلی در تعریف و تعیین اهداف انقلاب و جنگ تحمیلی داشته است. به همین دلیل توجه به اندیشه سیاسی - دفاعی معظم‌له، مبانی شکل‌گیری اهداف جنگ که از سوی ایشان تعیین شده است را روشن می‌کند.

خطوط اصلی اهداف و سیاست‌های امام (رحمه‌الله عليه) در دفاع مقدس متأثر از ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی بوده و چهار محور شامل؛ «اندیشه فقهی امام (رحمه‌الله عليه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام (رحمه‌الله عليه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران»، «شناخت ایشان از صدام حسین و نظام بعث عراق» و «اظهارات و اقدامات عراقی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی» دربرمی‌گیرد. این موارد تفکر سیاسی - دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات را شکل داده و پویش به کارگیری قدرت نرم توسط ایشان، راهبردهای "بازدارنده - تهاجمی" را در منظومه فکری - دفاعی ایشان پی‌ریزی نموده است. براین اساس،

«دفاع در برابر مهاجم با هدف بازدارندگی در برابر تهدید» و «مقابله در برابر حمله دشمن» را طرح می‌نمایند. از نظر امام (رحمه‌الله علیه)، موضع تهاجمی با هدف تعقیب دشمن و در چهارچوب توسعه انقلاب مورد تأکید قرار می‌گیرد (درودیان، ۱۳۹۴: ۱۲۹-۱۲۸).

۱. اندیشه فقهی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) در باب جهاد در اسلام

اندیشه فقهی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) با احیای اندیشه‌های مکتب اسلام به پیروزی انقلاب اسلامی منجر گردید که از درون آن اندیشه دفاعی ایشان با محوریت «حفظ مکتب اسلام و نظام تازه تاسیس جمهوری اسلامی» پدیدار گردید که کارایی عملی خود را نیز با مدیریت چالش‌های متعدد دفاعی و امنیتی در دهه اول انقلاب و خصوصاً دفاع مقتدرانه در سال‌های دفاع مقدس و تثبیت نظام به اثبات رساند. اگر جنگ و دفاع یکی از ارکان اسلام به شمار نمی‌رفت مطمئناً ایشان به آن نمی‌پرداختند (شاهقلیان قهفرخی، ۱۳۹۹: ۱۵۳). در حقیقت ایشان از معدود فقهای است که در قالب مباحث مختلف فقهی به ابعاد متفاوت دفاع توجه نموده و فصل مستقلی را در کتاب «تحریرالوسیله» به مقوله دفاع فردی (۲۶ فتوا) و دفاع جمعی (۹ فتوا) اختصاص داده است (درویشی و فردی تازه‌کند، ۱۳۹۳: ۲). البته که همه اینها جهت هدف والای حفظ اسلام مطرح گردیده و بر این اساس عنوان نموده‌اند که: «حفظ اسلام یک فریضه الهی است، بالاتر از تمام فرائض؛ یعنی هیچ فریضه‌ای در اسلام بالاتر از حفظ خود اسلام نیست» (صحیفه امام، ۱۳۸۵، ۱۵: ۳۲۹). ایشان همچنین معتقد بودند: «ما خودمان را باید فدا کنیم برای اسلام، آمال و آرزوهایمان را باید فدا کنیم برای اسلام» (پیشین، ۱: ۳۰۷). بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر «وجوب تعلیم دفاع» و «ضرورت آمادگی دفاعی» معتقد بودند: «قضیه جهاد اولی است» (پیشین، ۱۹: ۲۸۰). ایشان ضمن بیان حکم فقهی شرط بندی، معتقد بودند رهان^۱ برای تیراندازی حرام نیست و همه آحاد جامعه باید تیراندازی و سوارکاری که از فنون رزمی و جنگی به شمار می‌روند را یاد بگیرند (شاهقلیان قهفرخی، پیشین: ۱۶۶).

امام (رحمه‌الله علیه) مقابله در این جنگ با عراق را، دفاع مقدس نامیدند و فرمودند «مسأله، مسأله معنوی است، مسأله، مسأله‌ای نیست که ما می‌خواهیم فقط جنگ بکنیم، یا می‌خواهیم دفاع بکنیم،

^۱ شرط بندی

ما دفاع مقدس می‌کنیم. یعنی ما می‌خواهیم از آبروی اسلام، از آبروی کشور اسلامی دفاع بکنیم.» (صحیفه امام، ج ۱۹: ۵۷).

۲. تجربه تاریخی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران

از منظر ایشان، «استکبار» به عنوان ابزار طاغوت، عامل فساد، بی‌عدالتی، تهدید و آسیب در جامعه است. مستکبران منحصر به سلاطین نبوده و هر نوع زیر دست شمردن و تجاوز و تعدی را شامل می‌شود. بنابراین، دین الهی، کانون مبارزه با استکبار و قیام و مبارزه علیه استکبار و طاغوت به هر شکل آن (فردی یا اجتماعی) است و این مسأله به‌مثابه یک راهبرد همیشگی، جزء رسالت هر فرد مؤمن و جامعه الهی مؤمنان می‌باشد (درویشی و فردی تازه‌کند، ۱۳۹۳: ۱۶-۱۵). به نظر ایشان، مسلمانان دارای دو مشکل عمده هستند که همه آنچه در این دوران بر سر آنها آمده، حاصل اختلاف میان دولت‌های جوامع اسلامی و مشکل این دولت‌ها با ملت‌ها است. بدین معنا که جدایی میان آن‌ها و ملت‌ها به روشنی دیده می‌شود و همین امر سبب عدم پشتیبانی ملت‌ها از دولت‌هایشان شده است (صحیفه امام، پیشین، ۹: ۵۴۷).

بر این اساس، امام (رحمه‌الله علیه) با مشاهده شرایط در دوران پیش از انقلاب (از مشروطه تا پهلوی دوم) به مبانی اسلامی خود رجوع و به تحلیل وضع موجود پرداختند و با دریافت مغایرت آن با مبانی اسلامی به ریشه‌یابی علل این شرایط مبادرت و سپس نظریه «حکومت اسلامی» را ارائه دادند که در نهایت به استقرار نظام جمهوری اسلامی منجر گردید. در این راستا حل مشکل‌ها و چالش‌های متعدد دفاعی نظام تازه تأسیس جمهوری اسلامی به ویژه، تهاجم گسترده عراق به ایران در سال ۱۳۵۹، اندیشه دفاعی ایشان را حول مفاهیم «جهاد»، «تکلیف»، «وجوب دفاع»، «شهادت»، «جنگ اسلام و کفر» و نظایر آن ترسیم نمود (درویشی و فردی تازه‌کند، پیشین: ۲۰). بدین ترتیب، ایشان معتقد بودند: «همان طوری که اولیای ما علیهم‌السلام نشان دادند که در مقابل مستکبران گاهی با تبلیغ و گاهی با اسلحه باید ایستاد، مستکبران را باید جای خود نشان داد ما هم الگوی آنها را و تبعیت از آنها را می‌پذیریم» (صحیفه امام، پیشین، ۱۵: ۹).

بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، با تأکید بر مبارزه دائمی با ظلم و استکبار جهانی و قطع سلطه آن، چنین بیان داشته‌اند: «غرب و شرق تا شما را از هویت اسلامی‌تان ... بیرون نبرند، آرام نخواهند نشست. همیشه با بصیرت و چشمانی باز به دشمنان خیره شوید و آنان را آرام نگذارید

که اگر آرام گذارید، لحظه‌ای آرام‌تان نمی‌گذارند» (پیشین). بدین ترتیب، امر دفاع را واجب تلقی نموده و مقابله با هر قدرت متجاوز را تجویز می‌نمودند:

«ما ایستاده‌ایم در مقابل دفاع از کشور خودمان و دفاع از اسلام عزیز در مقابل هر مهاجم. مهاجم می‌خواهد ابرقدرت باشد {یا} می‌خواهد، قدرت کم، فرقی در نظر ما نیست. ما واجب است برایمان دفاع کنیم از نوامیس اسلام و نوامیس خودمان و دفاع کنیم از کشور اسلامی خودمان و مادامی که در حال دفاع هستیم با هر قدرتی که بخواهد حمله بکند بر ما، مقابله می‌کنیم و هیچ هراسی نداریم» (صحیفه امام، پیشین، ۱۷: ۴۰۲).

امام (رحمه‌الله علیه) همچنین با تاسی به اصل ذلت ناپذیری، فرمودند: «مردم ما دیگر به هیچ وجه حاضر نیستند تن به خواری و ذلت دهند و مرگ سرخ را به زندگی ننگین ترجیح می‌دهند. ما برای کشته شدن حاضریم و با خدای خویش عهد نموده ایم دنباله‌رو امام خود، سیدالشهداء باشیم» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۱۳).

۳. شناخت امام خمینی (رحمه‌الله علیه) از صدام حسین و نظام بعث عراق

امام (رحمه‌الله علیه) با ادراکی که از ماهیت نظام بعث عراق داشتند، نسبت به اهداف صدام و حامیانش از این جنگ واقف بودند. ایشان در سخنرانی خود در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۲۶ در جمع اعضای شورای تبلیغات اسلامی بیان داشته‌اند: «... آن وقت هم که ما در نجف اشرف بودیم، آن {صدام} را یک مرد خطرناکی معرفی می‌کردند. و یک جنون عجیبی در این آدم هست که برای خودخواهی خودش حاضر است که تمام ملت‌های دنیا را به خاک و خون بکشد» (صحیفه امام، پیشین، ۱۶: ۲۵۱ - ۲۵۰). وی در سخنرانی خود در ۱۳۵۹/۷/۲۸ در جمع سفرای کشورهای اسلامی نیز چنین بیان کرده‌اند: «ما می‌شناسیم این آدم را. من در عراق هم می‌شناختم این آدم را، که این آدم چنانچه خدای نخواست دستش باز بشود، از عَفَلق^۱ بدتر است و عَفَلق، اسلام را مخالف همه چیز خودش می‌داند» (صحیفه امام، پیشین، ۱۳: ۲۸۰).

ایشان طی سخنرانی در جمع مسلمانان پاکستانی ۵۹/۸/۱۶ ضمن بیان این نکته که: «صدام کسی است که تابع «عَفَلق»ها است و آن‌ها حزب‌شان اسلام را منافی می‌دانند با وضعیت خودشان

^۱. میشل عَفَلق، مؤسس حزب بعث در سوریه و عراق می‌باشد.

... این همان آدمی است که زوار حسین بن علی (علیه السلام) را دسته جمعی اعدام کرده است ... این همان آدمی است که مرقد مطهر حضرت امیر را به امر او به گلوله بستند» (پیشین: ۳۴۲ - ۳۴۱). در سخنرانی ۱۳۵۹/۸/۲۶ در جمع اقشار مختلف مردم تأکید نمودند: «حزب بعث، اسلام را مخالف خودش می داند ... این‌ها می خواهند با شمشیر اسلام، اسلام را از بین ببرند» (پیشین: ۳۶۴). بر این اساس و مطابق شناخت امام (رحمه الله علیه) از خاستگاه فکری و اندیشگی حزب بعث، از لحاظ روان‌شناختی سیاسی، صدام را فردی قدرت‌طلب و جنگ‌افروز قلمداد نمودند.

۴. اظهارات و اقدامات بعثی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی

در ساعت چهارده و بیست دقیقه روز ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ نیروهای هوایی عراق با چهار فروند میگ به فرودگاه مهرآباد تهران، حمله و شش هواپیمای نظامی مورد اصابت بمب قرار گرفتند. در عین حال در همین روز هفده شهر دیگر ایران نیز مورد هجوم و حمله هوایی نیروهای متجاوز عراقی واقع شدند که ضمن شکستن دیوار صوتی، تأسیسات نظامی و مردم را بمباران کردند. همان‌گونه که انقلاب اسلامی با رهبری امام خمینی (رحمه الله علیه) به پیروزی رسیده بود در دفاع مقدس نیز این هدایت با رهنمودها و فرماندهی ایشان ادامه یافت. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی با اشاره به سخنان صدام، وی را آغازگر جنگ قلمداد نموده و در سخنرانی ۱۳۵۹/۵/۱۸ در جمع اعضای کنگره آزادی قدس، اظهار نمودند: «صدام می‌گوید با ملت ایران ما کاری نداریم، ما همراه هستیم، با حکومت ایران هم همراهیم. اما روزی نمی‌شود، آلاً اینکه سرحدات این ملت را، سرحدات این مملکت را با آتش و توپ‌های کذا مورد تجاوز قرار می‌دهد» (پیشین: ۸۹).

ایشان در پیام رادیویی - تلویزیونی به ملت ایران در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۳۱ نیز اشاره کردند: «ملت عراق باید بدانند که این جرثومه فساد ... می‌خواهد اسلام را از بین ببرد و می‌خواهد عربیت را به خیال خودش جانشین کند» (پیشین: ۲۲۵) و در ادامه با نگاهی انتقادی اشاره کرده‌اند که: «{صدام} ما را مجوس^۱ می‌گوید هستیم. ما که داریم در مملکتمان قرآن را ترویج می‌کنیم، در مملکتمان احکام اسلامی را داریم ترویج می‌کنیم ... این آقا ما را مجوس می‌داند و خودش که بر ضد اسلام و بر ضد مسلمین هستند را طرفدار علی بن ابی طالب (سلام الله علیه) و اصحاب رسول الله می‌دانند» (پیشین). بر این اساس،

۱. منظور از مجوس، پیروان دین مزدیسنا یا زرتشتیان هستند (فرهنگ معین).

امام (رحمه الله علیه) معتقد بود که حمله صدام به ایران، فراتر از اختلافات تاریخی و با هدف براندازی نظام برآمده از انقلاب اسلامی بود و این اقدام از روی غرور و بی‌خردی صدام و حزب بعث صورت پذیرفت و قراردادهای بین‌المللی را پاره نمود و جنگ را آغاز کرد (درودیان، پیشین: ۱۳۲).

اسناد تاریخی نیز مؤید ارزیابی فوق هستند زیرا صدام در فاصله لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر تا صدور فرمان حمله سراسری به ایران، قدرت‌های بزرگ و کشورهای عربی از جمله عمان، امارات و عربستان سعودی را از حمله به ایران مطلع کرده بود. به گفته «گری سیک» - مشاور امنیت ملی کارتر - اولین حمله نظامی عراق علیه ایران نیز از یکی از پایگاه‌های کشورهای جنوب خلیج فارس صورت گرفته است (پیشین: ۱۰۱ - ۱۰۰).

راهبردهای پویش قدرت نرم در سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه الله علیه)

بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران طبق اصول قیام برای خدا و تبعیت از حکم خدا و اصل دفاع در برابر تجاوز دشمن، دفاع در برابر این جنگ تحمیلی را نه یک جنگ تهاجمی بلکه دفاع از کشور و بالاتر از آن دفاع از اسلام تلقی کرده و دفاع از اسلام را یک اصل واجب و یک تکلیف شرعی دانستند و طبق اصل استقامت و دستور صریح قرآنی مبنی بر «فَأَسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُمْ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ» (هود: ۱۱۲)، پیروان خود را به پایداری و استقامت فراخواندند و خود نیز با قاطعیت در برابر متجاوز ایستادند (فروتی، ۱۳۹۵: ۹۷). در ادامه این نوشتار، مؤلفه‌های این راهبرد مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. دعوت از مردم و ارتش عراق برای قیام علیه صدام

امام خمینی (رحمه الله علیه) مبتنی بر دو رخداد، یکی شهادت آیت‌الله صدر در فروردین ۵۹ و دیگری فتوای آیت‌الله حکیم که حزب بعث را مشرک اعلام نموده بود، نخستین بار ملت عراق را به قیام علیه «رژیم فاسد» بعثی دعوت کردند (درودیان، پیشین: ۱۲۹). ایشان در پیام رادیو - تلویزیونی در تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ با جدا کردن حساب ملت عراق از دولت آن کشور، بیان داشتند «باید ملت عراق بداند که این آدم، آدم خطرناکی است برای ملت عراق و خطرش بر ملت عراق زیاد است ... ملت عراق باید با تمام قوا، کوشش کنند این شخص فاسد را از بین ببرند» (صحیفه امام، پیشین، ۱۳: ۲۲۵).

ایشان جنگ ایران و عراق را جنگ بین اسلام و کفر دانستند و بر ضرورت دفاع از اسلام تأکید کرده و با اطمینان فرمودند، امروز دست آمریکا از آستین دولت عراق بیرون آمده است و ارتش عراق باید بداند که این جنگ، جنگ با اسلام است به هواداری کفر... و ملت عراق باید با تمام قوا کوشش کنند که این شخص فاسد را از بین ببرند (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۲۵-۲۲۴) امام (رحمه الله علیه) ضمن جدا کردن حساب ملت عراق با دولت عراق فرمودند: ملت عراق هرگز با صدام حسین موافق نیست... ملت عراق با اسلام موافق است و لذا از مردم و ارتش عراق خواستند بر ضد صدام قیام کنند و... جنگ با اسلام نکنند. (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۲۶) و با این راهبرد خواستند در بین ارتش و مردم عراق در جنگ با ایران، تردید و تزلزل ایجاد نموده و با آن ها اتمام حجت نمایند.

امام (رحمه الله علیه) ضمن قلمداد نمودن ضدیت و کارشکنی علیه نظام بعث به مثابه تکلیف شرعی، الهی و انسانی ملت عراق، حتی پرداخت مالیات را حرام دانستند و در پیام ۱۳۵۹/۷/۲ بیان نمودند: «ملت عراق از دادن مالیات و پول آب و برق به دولت کافر خودداری کند که کمک به دولت غیرقانونی کافر است» (پیشین: ۲۳۱).

ایشان همچنین ضمن تلقی نمودن جنگ عراق علیه ایران، به مثابه جنگ کفر علیه اسلام و ضرورت دفاع از اسلام اظهار داشتند: «با ملت عراق هم عرض می‌کنم که با همه قوا، قیام کنید بر ضد این آدمی که الان قیام بر ضد اسلام کرده است. قیام این نسبت به ایران، قیام کافر بر مسلم است و قیام لشکر کفر بر لشکر اسلام است. باید با همه قوا با این شخص مقابله کنید و مقاتله کنید» (پیشین: ۲۲۶). وی طی پیامی به ملت مسلمان و ارتش عراق بیان نمودند:

«ای ملت شریف و ای ارتش گرفتار تحت سلطه کفر! اکنون بیش از ده روز است که رژیم بعث فاسد به امر قدرت‌های کافر به کشور اسلام و همسایه شما هجوم وحشیانه نموده ... و اطفال و زنان مظلوم را قتل عام نموده‌اند که جرم آنان هیچ نیست ... ای عشایر غیور دجله و فرات و ای رزمندگان و سلحشوران! به پا خیزید و از اسلام دفاع کنید و قرآن و احکام آن را حفظ کنید» (پیشین: ۲۵۶ - ۲۵۴).

وی خطاب به ملت عراق فرمودند: «به پاخیزید ... و این حکومت ستمگر را از صحنه خارج کنید و خود با تضمین خود، حکومت اسلامی دلخواه را تشکیل دهید ... و میهن خود را نجات دهید» (پیشین، ۱۶: ۳۷۵)

نظر به سیاست‌ها و اقدامات صدام علیه شیعیان عراق و حمله نظامی به ایران چنین تصور می‌شد که دعوت از مردم عراق جهت قیام علیه صدام، مورد استقبال قرار بگیرد ولی به دلیل شرایط امنیتی حاکم در داخل عراق، واکنش مطلوبی در جامعه شیعی عراق ایجاد نشد (درودیان، پیشین: ۱۳۰).

۲. اعلام بسیج عمومی جهت دفاع همه‌جانبه با هدف دستیابی به بازدارندگی

شرایط امنیتی حاکم بر داخل کشور عراق مانع گردید که نخستین تدبیر بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، تأثیرگذار شود. علاوه بر آن، حادثه هفتم تیرماه ۱۳۶۰ و شهادت آیت‌الله بهشتی و ۷۲ نفر از یاران انقلاب در کنار بحران سیاسی داخلی که در نتیجه اقدامات متوهمانه بنی‌صدر - رئیس‌جمهور وقت ایران - در مدیریت جنگ بروز کرده بود سبب شد تا امام (رحمه‌الله علیه) در صحنه سیاسی کشور با فراخوانی مردم به عرصه اقدام و عمل، پیامدهای سیاسی - نظامی و امنیتی خلع بنی‌صدر را مهار نماید (پیشین: ۱۴۸ و ۱۳۱).

امام (رحمه‌الله علیه) طی پیامی که به ملت مسلمان ایران در تاریخ ۱۳۶۰/۳/۲۸ ارسال داشتند بیان نمودند: «از ملت شریف خاضعانه می‌خواهم که جنگ را فراموش نکنند و برادران ارتشی و سپاهی و سایر رزمندگان عزیز در جبهه‌ها را با تمام وجود تشویق و تکریم نمایند» (صحیفه امام، پیشین، ۱۴: ۴۷۴). ایشان همچنین در سخنرانی خود در جمع اقشار مختلف مردم در ۱۳۶۰/۹/۲۵ بر تشدید فعالیت‌های دفاعی تأکید و فرمودند:

«ارتشیان و پاسداران و بسیج و سایر قوای مسلح و سایر قوای مردمی در محلی که هستند و در جبهه‌ها که هستند، به فعالیت خودشان ادامه بدهند و فعالیت خودشان را زیاد کنند و دست این جنایتکارها را از کشور خودشان کوتاه کنند ... برادران، جوانان پشت جبهه، توجه کنند که باید فعالیت کنند و باید داوطلبانه بروند به این جنگ و این مسأله را زود حلش کنند. فعالیت جوان‌ها گرچه زیاد است لکن باید زیادتر بشود و هر روز از روز قبل بهتر باشد» (پیشین، ۱۵: ۴۴۳ - ۴۴۲).

ایشان با اشاره به لزوم حضور مردم در جبهه‌ها در سخنرانی تاریخ ۱۳۶۱/۷/۲۵ در جمع روحانیون قم، تهران و آذربایجان فرمودند: «همان‌طور که پیروزی حاصل شد به حضور همه جمعیت‌ها در میدان و در صحنه ... حفظ این نعمت بزرگ الهی هم محتاج به این است که حاضر باشند جوان‌های ما حاضر باشند که هر وقتی آن‌ها را خواستند، بروند و از اسلام دفاع کنند» (پیشین، ۱۷: ۵۷). سخنرانی ۱۳۶۵/۱/۴ نیز در جمع مسئولان نظام توصیه به جوانان را برای حضور در جبهه

در برمی‌گیرد: «جوان‌های ما باید این جبهه‌ها را پرکنند از انسان‌های قوی که بحمدالله پرکردند، لکن بیشتر لازم است» (پیشین، ۲۰: ۲۶). ایشان همچنین با بیان این نکته در پیام به مسلمانان ایران و جهان و زائران بیت‌الله‌الحرام در تاریخ ۱۳۶۷/۵/۶ که «جنگ در رأس امور و برنامه‌های کشور ماست» (پیشین: ۳۲۱) بر اهمیت امر دفاع تأکید داشتند.

بدین ترتیب، جنگ برای «کشور» موجب بسیج مردمی و شکل‌گیری دفاع همه‌جانبه برای حفظ تمامیت ارضی و استقلال کشور شد، این امر به نوبه خود نیز برای «نظام» موجب انسجام اجتماعی - سیاسی و مهار بحران‌های سیاسی - امنیتی و در نتیجه تأمین ثبات سیاسی و استقرار نظام گردید.

۳. برجسته‌سازی «دفاع مقدس» جهت «صدور ارزش‌های انقلاب»

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران سبب شکل‌گیری و تقویت اندیشه دفاع از اسلام و موجودیت سیاسی در ایران و جهان اسلام گردید. به همین دلیل حمله عراق به ایران، «جنگ کفر علیه اسلام» و «جنگ حق و باطل» تلقی و تفسیر گردید. امام (رحمه‌الله علیه) درباره حمله عراق به ایران معتقد بود که صدام و حزب بعث از روی غرور و بی‌خردی و به منظور ساقط نمودن نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران به کشور عزیزمان حمله نمود. بر این اساس، تصریح می‌نمایند که قصد قدرت‌های بزرگ مانند آمریکا و شوروی، پس از براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران، این است که اسلام را در همین ایران محسوس کنند (درویدان، پیشین: ۱۳۲).

ایشان با توجه به این مسأله مهم در تاریخ ۱۳۵۹ / ۷ / ۵ طی پیامی که به علما و مشایخ اهل سنت و نمایندگان مجلس بیان فرمودند: «جنگ، جنگ است و عزت و شرف میهن و دین ما در گرو همین مبارزات است» (صحیفه امام، پیشین، ۱۳: ۲۴۳). همچنین در سخنرانی که خطاب به جمعی از دانشجویان مسلمان پیرو خط امام (رحمه‌الله علیه) در تاریخ ۱۳۵۹/۸/۱۲ انجام دادند اظهار نمودند: «بیست سال هم این جنگ طول بکشد ما ایستاده‌ایم» (پیشین: ۳۱۴).

وی در پیامی به ملت ایران در تاریخ ۱۳۶۰/۶/۲۷ تأکید نمودند که جنگ در رأس همه امور قرار دارد: «از ملت عزیز و خصوص دست‌اندرکاران و قوای مسلح می‌خواهم که هیچ امری آنان را از جنگ تحمیلی اغفال نکند و جنگ را سرلوحه همه امور قرار دهند» (پیشین، ۱۵: ۲۴۱).

بدین ترتیب، امام (رحمه‌الله علیه) با فاصله گرفتن از مناقشات سیاسی داخلی، همگان را به ضرورت وحدت و توجه به شرایط کشور و تأکید بر اصلی بودن مسأله جنگ دعوت و تأکید کردند که

جنگ سرلوحه همه امور قرار گیرد تا به پیروزی ختم شود. بدین سان، به اهمیت جنگ در صدور ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران توجه ویژه‌ای مبذول داشتند. امام (رحمه‌الله علیه) در سخنرانی ۱۳۶۱/۵/۱۷ نیز بر پیروزی در جنگ جهت تقویت مستضعفان جهان تأکید و اظهار نموده بودند: «الان مسأله بزرگ ما جنگ است که مشاهده می‌کنید که تقریباً در اکثر جبهه‌ها مشغول آن هستیم و باید الان تمام کوشش‌مان را به کار ببندیم که این جنگ را به پیروزی برسانیم که اگر خدای نخواست این جنگ به پیروزی نرسد و شکستی پیش آید خیال نکنید که این شکست برای ایران است، بلکه برای همه مستضعفان جهان واقع می‌شود» (پیشین، ۱۸: ۴۳).

علاوه بر آن، ایشان در تاریخ ۱۳۶۱/۱۱/۲۲ در پیامی به ملت ایران و مسئولین نظام نیز، امر جنگ را برای ایران، دفاعی و در رأس امور قلمداد نموده و بیان کردند: «مسأله جنگ دفاعی که در رأس امور است و ملت متعهد، کمک به آن را برای خود یک امر لازم می‌داند ... و {دولت} تا فتح نهایی ان‌شاءالله تعالی، برنامه دفاع را در رأس همه برنامه‌ها قرار دهد» (پیشین، ۱۷: ۳۲۲ - ۳۲۱). ایشان طی سخنرانی ۱۳۶۱/۳/۳۱ در جمع ائمه جماعات و وعاظ تهران و قم، مسیر نجات لبنان و قدس را از نجات عراق ترسیم و فرمودند: «ما راهمان این است که باید از راه شکست عراق، دنبال لبنان برویم ... ما می‌خواهیم که قدس را نجات بدهیم. لکن بدون نجات کشور عراق از این حزب منحوس نمی‌توانیم. ما لبنان را از خود می‌دانیم، لکن مقدمه این که لبنان را نجات بدهیم این است که عراق را نجات بدهیم» (پیشین، ۱۶: ۳۵۴ - ۳۵۳).

امام (رحمه‌الله علیه) با اشاره به جنگ‌های رسول اکرم (صلی‌الله علیه و آله) و آیه ۳۹ سوره انفال مبنی بر جهاد با کافران تا برطرف شدن فتنه از روی زمین در سخنرانی خود در جمع مسئولان نظام اسلامی در تاریخ ۱۳۶۳/۹/۲۰ می‌فرمایند: «قرآن همه بشر را دعوت می‌کند به مقاتله برای رفع فتنه؛ یعنی «جنگ، جنگ تا رفع فتنه در عالم» (پیشین، ۱۹: ۱۱۳ - ۱۱۲). همچنین در ادامه بیان داشتند: «یعنی اگر ما پیروز هم بشویم یک کمی فتنه را کم کرده‌ایم ... {اما} قرآن می‌گوید: جنگ تا رفع فتنه؛ باید رفع فتنه از عالم بشود» (پیشین: ۱۱۶ - ۱۱۵). وی با اشاره به برکات این جنگ برای انقلاب اسلامی ایران فرمودند: «جنگ در حالی که ناگوار بود و شهرهای ما را خراب کرد ولی برکاتی داشت که اسلام به دنیا معرفی شد» (پیشین، ۱۸: ۱۳۱). همچنین در راستای راهبرد صدور انقلاب اسلامی بیان داشتند: «جمهوری اسلامی ایران با تمام وجود، برای احیای هویت اسلامی مسلمانان در سراسر جهان، سرمایه‌گذاری می‌کند و دلیلی هم ندارد که مسلمانان جهان را به پیروی از اصول

تصاحب قدرت، در جهان دعوت نکند» (پیشین، ۲۱: ۹۱).

بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، هدف دفاع مقدس را، دفاع از شرافت اسلامی دانستند و فرمودند: «ما می‌خواهیم شرافت خودمان را حفظ کنیم و ما می‌خواهیم اسلام عزیز را که همه چیز درش هست. استقلال درش هست. آزادی درش هست. شرافت درش هست. می‌خواهیم این را حفظش کنیم.» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۳۰۸).

بدین‌سان، در اندیشه امام (رحمه‌الله علیه) نوعی پیوستگی میان اهداف جنگ با اهداف انقلاب قابل مشاهده است. امام (رحمه‌الله علیه) جنگ را جایگزین انقلاب کرد و همین امر موجب شکل‌گیری دفاع مردمی در برابر تجاوز عراق و امتداد اهداف جنگ به اهداف انقلاب شد. بر اساس به‌کارگیری قدرت نرم سیاست دفاعی امام خمینی (رحمه‌الله علیه) علاوه بر به نمایش گذاشتن قدرت اسلام و ذلت دشمنان اسلام در دفاع مقدس، بُعد فرهنگی انقلاب که مکتبی بودن آن است، شامل احیای ارزش‌های اسلامی و انسانی، جهاد و شهادت، صبر و مقاومت، ایمان و اخلاص به دنیا معرفی شد و نقش مهمی در بیداری مسلمانان جهان در دراز مدت ایفا نمود.

بدین ترتیب، با روشن‌گری‌های امام، معلوم شد، علت اصلی کینه و دشمنی دشمنان نسبت به انقلاب، خوف از صدور انقلاب اسلامی به سایر ممالک جهان است؛ ولی امام صراحتاً فرمودند: «مسئولان ما باید بدانند که انقلاب ما محدود به ایران نیست. انقلاب مردم ایران، نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان اسلام به پرچمداری حضرت حجت (ارواحنا فداه) است» (پیشین، ۲۱: ۲۸).

و برای بسترسازی چنین رویدادی، در وصیت‌نامه سیاسی - الهی خویش ملت‌های مسلمان را به الگوگیری از جمهوری اسلامی ایران دعوت کردند و فرمودند: «به ملت‌های اسلامی توصیه می‌کنم که از حکومت و از ملت مجاهد ایران الگو بگیرید و حکومت‌های جائز خود را در صورتی که به خواست ملت‌ها که خواست ملت ایران است، سر فرود نیاوردند، با تمام قدرت به جای خود بنشانید که مایه بدبختی مسلمانان، حکومت‌های وابسته به شرق و غرب می‌باشند ...» (خمینی، ۱۳۸۹: ۵۳).

نتیجه‌گیری

«آستین رنی» مجموعه اجزاء یک نظام ارزشی و اعتقادی را در موارد زیر خلاصه می‌کند: نخست؛ ارزش‌ها، دوم؛ تصویر جامعه سیاسی آرمانی، سوم؛ مفهوم سرشت بشر، چهارم؛ استراتژی عمل و نهایتاً؛ تاکتیک‌های سیاسی. از نظر «رنی»، این موارد پنج‌گانه در یک مجموعه بهم پیوسته با یکدیگر مفصل‌بندی شده و دارای کارکرد می‌شوند که در هدایت و کنترل رفتارهای اجتماعی موثر واقع می‌گردند (شجاعی، ۱۳۹۶: ۶۰ - ۵۹). امام خمینی (رحمه‌الله علیه) نیز به عنوان ولی فقیه و رهبر نظام اسلامی، خود را مکلف به پاسداشت از کیان اسلام و کشور اسلامی می‌دانستند و طبیعتاً شیوه این پاسداری به مقتضای شرایط زمانی، متفاوت می‌توانست باشد، ایشان به عنوان رهبرانقلاب و فرمانده کل‌قوا، نقش اساسی و بی‌بدیلی در تعریف و تعیین اهداف انقلاب و دفاع مقدس داشته است. به همین دلیل توجه به اندیشه سیاسی - دفاعی معظم‌له، مبانی شکل‌گیری اهداف جنگ که از سوی ایشان تعیین شده است را روشن می‌کند. خطوط اصلی اهداف و سیاست‌های امام (رحمه‌الله علیه) در دفاع مقدس متأثر از چهار محور شامل؛ «اندیشه فقهی امام (رحمه‌الله علیه) در باب جهاد در اسلام»، «تجربه تاریخی امام (رحمه‌الله علیه) از رفتار نظام سلطه و استکبار در کشورهای اسلامی و ایران»، «شناخت ایشان از صدام حسین و نظام بعث عراق» و «اظهارات و اقدامات عراقی‌ها علیه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی» است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که سیاست دفاعی رهبرکبیر انقلاب، توحید محور بوده و بر اساس جهان‌بینی الهی و نگرش تکلیف‌گرا شکل گرفته است و اصول و مبانی فقهی و اعتقادی امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، به عنوان اساس و بنیان اصلی سیاست دفاعی ایشان، زیربنای سیره نظری و عملی ایشان را در مدیریت هشت سال دفاع مقدس تشکیل می‌دهد. به عبارت دیگر اصول مستخرج از کلام امام (رحمه‌الله علیه) مؤید این مطلب است که سیاست دفاعی ایشان، عین دیانت‌شان است؛ زیرا اصل عمل به تکلیف، در کلام امام (رحمه‌الله علیه) بیشترین فراوانی را دارد.

این موارد تفکر سیاسی - دفاعی بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات را شکل داده و بر این اساس، دفاع در برابر مهاجم و با هدف بازدارندگی در برابر تهدید و مقابله در برابر حمله دشمن طرح می‌نمایند. از نظر امام (رحمه‌الله علیه)، موضع تهاجمی با هدف تعقیب دشمن و در چارچوب توسعه انقلاب مورد تأکید قرار می‌گیرد. در این راستا جهت حل مشکل‌ها و چالش‌های متعدد دفاعی نظام تازه تأسیس جمهوری اسلامی به ویژه، تهاجم گسترده عراق به ایران در سال

۱۳۵۹ اندیشه دفاعی ایشان را حول مفاهیم «جهاد»، «تکلیف»، «وجوب دفاع»، «شهادت»، «جنگ اسلام و کفر» و نظایر آن ترسیم نمود که از مولفه‌های قدرت نرم در منظومه فکری معظم له به شمار می‌آیند. بنابراین به دلیل اهمیت ارزش‌ها و باورهای بنیادین در فرایند تولید قدرت نرم، شناخت و آگاهی از گستره و کیفیت آنها در مرحله اول فرایند تولید قدرت نرم قرار دارد. بدین ترتیب، بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران طبق اصول قیام برای خدا و تبعیت از حکم خدا و اصل دفاع در برابر تجاوز دشمن، دفاع در برابر این جنگ تحمیلی را نه یک جنگ تهاجمی بلکه دفاع از کشور و بالاتر از آن دفاع از اسلام تلقی کرده و دفاع از اسلام را یک اصل واجب و یک تکلیف شرعی دانستند. بدین ترتیب، رخداد دفاع مقدس برای «کشور» موجب بسیج مردمی و شکل‌گیری دفاع همه‌جانبه برای حفظ تمامیت ارضی و استقلال کشور در چهارچوب پویای قدرت نرم سیاست دفاعی معظم له قابل درک و فهم است.

منابع

- آجرلو، علی و مقصودی، مجتبی (۱۳۹۷). بررسی نقش هویت در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر بازدارندگی همه‌جانبه و متعارف‌گرایی. پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۸(۲۹)، ۸۹-۱۱۲.
- احمدی، حمید (۱۳۸۸). بنیادهای هویت ملی ایرانی. تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ارجینی، حسین و علیمردی، زهرا (۱۳۹۴). راهبردهای امام‌خیمینی (ره) در مدیریت دفاع مقدس. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۲(۴۲)، ۱۳۹-۱۵۸.
- امه‌طلب، فرخ (۱۳۷۹). جریان تکاملی آثار، آراء و رفتارسیاسی امام‌خیمینی (ره)، به اهتمام: گروه تحقیقات سیاسی اسلام، مؤلفه‌های اندیشه سیاسی امام‌خیمینی (ره)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۴۷-۱۹۶.
- ترابی، قاسم و رضایی، علیرضا (۱۳۹۰). فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران: زمینه‌های ایجابی، شاخص‌های اساسی، مطالعات راهبردی، ۱۴(۴)، ۱۳۵-۱۶۲.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). هویت اجتماعی. ت. یاراحمدی. تهران: شیرازه.
- خانی، حسین و قاسمیان، سلمان (۱۴۰۰). اقتصاد سیاسی انرژی در ایران، تهران: دانشگاه پیام نور.
- خانی، حسین (۱۳۸۷). هویت ایرانی در گذرگاه تاریخ. مطالعات ملی، ۹(۳۳)، ۴۵-۶۷.
- خداوردی، حسن و رحمتی، فرزانه (۱۳۹۷). راهبرد قدرت نرم امریکا در مقابل جمهوری اسلامی ایران. مطالعات سیاسی، ۱۰(۳۹)، ۷۵-۹۴.
- خیمینی، روح‌الله (۱۳۸۵). صحیفه امام. چ ۴، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام‌خیمینی (ره).
- خیمینی، روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه روح‌الله؛ وصیتنامه سیاسی - الهی امام‌خیمینی (ره). چ دوم، تهران: تسنیم.
- درویدیان، محمد (۱۳۹۴). جنگ ایران و عراق؛ مسائل و موضوعات. تهران: سمت.
- درویشی، فرهاد و فردی‌تازه‌کند، محمد (۱۳۹۳). بررسی اندیشه دفاعی حضرت امام‌خیمینی (ره)، راهبرد دفاعی، ۱۲(۴۶)، ۱-۴۳.
- دیلمقانی، فرشید و قاسمی ترکی، محمدعلی (۱۳۹۷). جایگاه هویت ملی در ایران، نگاهی به تطور تاریخی، الگوها و سیاست‌های هویتی ملی. پژوهشنامه تاریخ، ۱۳(۵۲)، ۱۷-۴۴.
- سوری، حسین و رنجبر، قاسم و محمدی، محمدرضا (۱۴۰۱). تحلیل جایگاه قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در بازدارندگی دفاعی، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۳۰)، ۱۶۳-۱۸۳.
- شاکری، روح‌الله و لک‌زایی، رضا (۱۳۹۶). منابع نرم قدرت متعالی در اندیشه سیاسی امام‌خیمینی (ره)، مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۴(۵۱)، ۵۱-۷۰.
- شاهقلیان‌قهفرخی، رضا (۱۳۹۹). تبیین اندیشه‌های دفاعی امام‌خیمینی (ره) در دوران دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، ۳(۴)، ۱۵۱-۱۸۶.

- شجاعی، هادی (۱۳۹۶). کاربست توحید در فرایند تولید قدرت نرم افزاری در حکومت اسلامی، حکومت اسلامی، ۲۳(۲)، ۵۳-۷۸.
- شفیعی فر، محمد و الوندی، محمد (۱۳۹۱). رهبری امام خمینی (ره) در دفاع مقدس مبتنی بر گفتمان شباهت محور. پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی. ۲(۶)، ۱۲۳-۱۴۶.
- شیپری، مریم (۱۳۹۵). پان ایسم در خاورمیانه؛ نگاهی به پان ایرانیسم - پان عربیسم - پان اسلامیسم مطرح شده در دهه ۱۹۶۰. پژوهش های تاریخی. ۸(۲)، ۶۱-۸۰.
- عباسی قادی، مجتبی و خلیلی کاشانی، مرتضی (۱۳۸۹). تأثیر اینترنت بر هویت ملی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عیوضی، محمدرحیم و امامی، اعظم (۱۳۹۰). فرایند تولید قدرت نرم با تأکید بر اندیشه امام خمینی، مطالعات قدرت نرم، ۱(۳)، ۱۰۵-۱۳۵.
- فروتنی، زهرا (۱۳۹۵). تحلیل سیاست دفاعی امام خمینی (ره) در دفاع مقدس. سیاست دفاعی. ۲۵(۹۷)، ۸۱-۱۱۴.
- مرندی، مهدی و سلیمانی، داود (۱۳۹۰). دفاع مقدس در اندیشه امام خمینی (ره). چ سوم، تهران: موسسه نشر آثار امام خمینی (ره).
- هزارجریبی، جعفر و امین صارمی، نوذر (۱۳۸۹). جنبش های اجتماعی به مثابه قدرت نرم، مطالعات مدیریت انتظامی، ۵(۳)، ۴۸۶-۵۰۳.

Nye, Joseph. S. (1990). "The Changing Nature of World Power". *Political Science Quarterly*. No.105. Summer, 177- 192.

Stanley, Willis (2006). The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran, at: www.fas.org/irp/agency/dod/dtra/iran.pdf.